

Методологічні підходи до вивчення проблем розвитку Національної поліції в Україні

Methodological approaches to the study of problems of development of the National police in Ukraine

Дмитро Власенко

Ключові слова:

юридичне пізнання, методологія, метод, Національна поліція України, природне право, права людини, верховенство права, компаративістика, синергетика.

Key words:

legal research, methodology, method, national police of Ukraine, natural law, human rights, rule of law, comparative studies, synergy.

Постановка проблеми. Юридичне пізнання є однією з найскладніших теоретико-прикладних проблем, яка за своєю сутністю має глобальний і всеосяжний характер, є рівною мірою актуальною для конкретного індивідуума, держави та світової спільноти загалом. Складна структура юридичного пізнання виявляється в різних за змістом понятійних категоріях, розробка яких передбачає як диференційований, так й інтеграційний підхід на основі використання комплексних даних філософії та права. Правознавці, як правило, вивчають зовнішню, тобто правову, сторону юридичного пізнання. Водночас ученими відзначається дуалізм юридичного пізнання: по-перше, як пізнання, заснованого на філософських положеннях теорії права; по-друге, як пізнання на основі теорії процесуального права¹. Однак найвищий ефект може бути досягнутий у результаті комплексного дослідження, коли питання юридичного пізнання будуть вивчатися з гносеологічного, логічного, психологічного та правового поглядів у єдності². Така необхідність зумовлює використання широкого арсеналу методів пізнання під час дослідження діяльності Національної поліції в Україні.

Стан дослідження проблеми. Указаним питанням тією чи іншою мірою приділяли увагу М.В. Костицький, П.М. Рабінович, С.В. Ромашкін, М.К. Треушников, А.В. Цихоцький, Р.М. Шевчук, Д.А. Шигаль та інші. Разом із цим система органів внутрішніх справ України перебуває у фазі активного реформування, у зв'язку з чим актуальності набувають питання оптимізації методології її пізнання.

Метою статті є розгляд методологічних підходів до вивчення проблем розвитку Національної поліції в Україні

Виклад основного матеріалу. Теоретико-практичний інтерес до системного вивчення проблем юридичного пізнання, особливо до його історико-філософського аспекту, пояснюється тим, що в сучасних умовах відбувається перетворення природи, суспільства, держави й самої людини, юридична наука повинна відповідати вимогам практики та належним чином оцінювати її. Використання сучасного методологічного інструментарію є найважливішою передумовою дослідження діяльності Національної поліції України.

Як відомо, юридична методологія включає такі групи методів:

- філософсько-світоглядні підходи (матеріалістичний чи ідеалістичний, діалектичний чи метафізичний, визнання чи заперечення об'єктивних соціальних, у тому числі державно-правових, закономірностей і можливості їх пізнання, здобуття істинних знань щодо них);
- загальнонаукові методи, тобто такі, що використовуються в усіх або в більшості наук (наприклад, структурний, функціональний методи, сходження від абстрактного до конкретного, формально-логічні процедури, скажімо, аналіз, синтез тощо);

¹ Цихоцький А.В. Методологія науки громадянського процесу / А.В. Цихоцький // Теоретические и прикладные проблемы реформы гражданской юрисдикции. – Екатеринбург : Изд-во Гуманитарного ун-та, 1998. – С. 10.

² Треушников М.К. Судебные доказательства / М.К. Треушников. – 2-е изд., доп. – М. : Городец, 1998. – С. 46.

- групові методи, тобто такі, котрі застосовуються лише в певній групі наук, наприклад, тільки в суспільствознавстві (скажімо, метод конкретно-соціологічного дослідження);
- спеціальні методи, тобто такі, котрі прийняті для дослідження предмета лише однієї науки (наприклад, у юриспруденції – це способи вияснення (тлумачення) норм права, своєрідні прийоми узагальнення юридичної практики)³.

Розглянемо детальніше методи та підходи, які мають особливе значення для дослідження проблем діяльності Національної поліції України.

Насамперед варто звернути увагу на природно-правовий (юснатуралістичний) підхід до оцінювання юридичних явищ. Указана методологія виходить із того, що право не дарується державою, а існує у свідомості людей, норми права формуються в суспільстві та диктуються потребами людини, а не велінням держави. Вираженням природного права є невід’ємні, невідчужувані права людини. На них повинні спиратися норми позитивного права, що дає змогу правам людини визначати права влади (держави), а не навпаки. Але тільки проголошення цих прав є недостатнім для повноцінного життя суспільства. Невідчужувані права людини повинні дійсно реалізовуватися. Забезпечення реалізації прав людини прихильники природно-правових поглядів покладали й покладають на державу, доводячи, що вона є тим соціально-політичним інститутом, який покликаний передусім охороняти природне право⁴.

Невід’ємним складником цього типу праворозуміння є необхідність дотримання принципу верховенства права. Незважаючи на набуття верховенством права характеру глобального ідеалу, сьогодні в Україні відсутня єдність його доктринального розуміння та практичної реалізації. Ускладнюється ця проблема ще й тим, що принцип верховенства права має англосаксонське походження, його впровадження в країнах із континентальною правовою системою має свої особливості. П.М. Рабінович відзначає, що «під верховенством права слід розуміти всезагальну роль права у стосунках між усіма учасниками суспільного життя, у життєдіяльності державних і недержавних організацій, соціальних спільностей, груп, об’єднань, усіх людей»⁵.

Дотримання прав людини та принципу верховенства права є ключовою категорією природно-правового праворозуміння й має стати центральним у діяльності Національної поліції України. Саме тому дослідження проблем діяльності й розвитку цього державного органу потрібно здійснювати з урахуванням насамперед природно-правових підходів.

Не варто забувати й про діалектичний підхід. Як зазначають фахівці, у сучасного дослідника-правознавця фактично є два діалектичні методи. Перший метод, розроблений Сократом, Платоном та Аристотелем, удосконалений сучасними індуктивними й дедуктивними засобами, може стати в нагоді для дослідження фактичного правового матеріалу шляхом індуктивного висунення певних гіпотез (зокрема формування дефініцій понять, здійснення певних теоретичних узагальнень) і перевірки їх істинності дедуктивним обґрунтуванням і доведенням. Такі індуктивно виявлені та дедуктивно обґрунтовані теоретичні положення (сталі зв’язки, відношення і властивості правових явищ) водночас можуть бути використані для пояснення та прогнозування нових фактів як нового підґрунтя для наступного теоретичного узагальнення, його обґрунтування й доведення тощо. Другий метод, розроблений Г. Гегелем, К. Марксом і Ф. Енгельсом, після усунення положень, які не витримали критики історії, і тих, що диктувалися ідеологією класової боротьби, войовничим матеріалізмом і претензією на всезагальність, може стати в нагоді вченому-правознавцю як інструмент дослідження окремих процесів правової реальності, що дійсно спричиняються суперечливими протилежностями, які необхідно виокремити і зняти віднаходженням об’єднувальних соціально-правових реалій, що здатні примирити протилежності на вищому рівні духовно-матеріального правового універсуму⁶. Указані підходи можна використовувати під час аналізу діяльності Національної поліції України.

При цьому за методологічну основу аналізу діяльності поліції можна взяти такі категорії діалектики, як можливість і дійсність, форма і зміст, сутність і явище, простір і час, ціле й частина тощо. Можна також використати низку законів діалектики: про єдність і боротьбу суперечностей; про перехід кількісних змін у якісні; заперечення заперечення тощо.

³ Поняття і склад методології правознавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uristinfo.net/2010-12-16-20-00-40/32-pmrabinovich-osnovi-zag-teoriyi-prava-ta-derzhavi/664-tema-23-metodologija-juridichnoyi-nauki.pdf>.

⁴ Ромашкін С.В. Визначення права школою природного права / С.В. Ромашкін // Правова держава. – 2005. – № 8. – С. 26–28.

⁵ Рабінович П.М. Верховенство права як соціально-природний феномен (контури ідеалу) / П.М. Рабінович // Право України. – 2010. – № 3. – С. 19.

⁶ Шевчук Р.М. Діалектичний метод у правознавстві: окремі аспекти / Р.М. Шевчук // Філософські та методологічні проблеми права. – 2012. – № 2. – С. 29–30.

Варто звернути увагу на історико-правовий метод юридичного пізнання. Основною проблемою, на вирішення якої спрямований історико-правовий порівняльний метод, є отримання нового знання за допомогою проведення порівнянь історико-правових джерел. Як видно, для цього потрібні три складові: 1) порівняння (у низці випадків також і аналогія), що є стандартною загальнонауковою логічною операцією; 2) порівняння повинні характеризуватися своєю ретроспективністю, тобто бути історичними; 3) порівнюватися повинна правова матерія. Лише поєднання цих трьох умов становить зміст головної проблеми теорії історико-правового порівняльного методу й висуває відповідні вимоги до основних підходів і принципів її реалізації⁷. Оскільки Національна поліція України як державний орган існує нещодавно, питання історичного оцінювання її діяльності, порівняння діяльності поліції з органами міліції, які існували до її утворення, є вкрай важливим для визначення напрямів її подальшої діяльності й оптимізації.

Не менш важливим є порівняльно-правовий метод. Компаративізм (від лат. *comparativus* – порівняльний) у юриспруденції передбачає дослідження державно-правових об'єктів, які порівнюються й існували в минулому або діють у наш час. Для порівняння можуть бути обрані спільномірні норми та положення, більш складні компоненти на рівні юридичних явищ, інститутів і процесів, а також державні та правові системи загалом. Порівняльно-юридичному аналізу піддаються суб'єкти в рамках держави, країни, що входять в однорідні правові сім'ї, і правові системи різних правових сімей. Використання цього методу дасть змогу не тільки порівняти діяльність органів Національної поліції всередині країни (наприклад, у різних областях), а й зіставити діяльність органів поліції в нашій державі та інших країнах. У цьому контексті особливого значення набувають питання оцінювання діяльності органів поліції розвинувтих європейських країн.

Отже, під порівняльним методом у дослідженні питань діяльності поліції розуміють процес відображення та фіксації відношень тотожності і протилежності в діяльності поліції в тому числі на рівні різних країн. До речі, порівняльний метод, що набув надзвичайної актуальності, не варто ототожнювати з порівняльним правознавством і порівняльним державознавством.

Доцільно враховувати системно-структурний метод під час дослідження ролі та місця органів Національної поліції в структурі державного механізму в Україні.

Спеціально-юридичний метод, сутність якого полягає у фіксації державно-правової практики, норм і принципів тощо, для встановлення зовнішніх ознак правових явищ, їх відмінності одне від одного, відпрацювання визначень про них, доцільно застосовувати під час аналізу правової діяльності Національної поліції України.

Важливого значення в контексті діяльності Національної поліції набувають соціологічні методи дослідження, зокрема метод опитування. Громадська думка щодо діяльності Національної поліції є одним із критеріїв легітимності її діяльності й довіри населення. Застосування соціологічних методів дає можливість не тільки виявити прогалини в діяльності Національної поліції за оцінку громадськості, а й визначити шляхи оптимізації її діяльності.

Доречним було використання статистичного методу, сутність якого полягає у вивченні кількісних змін у діяльності поліції й обробленні цих числових спостережень для наукових та інших цілей.

Набуває особливого значення й синергетичний підхід. Синергетика – це міждисциплінарний напрям, що виник у 70-ті роки ХХ ст., мав на меті пізнання загальних законів і принципів, які лежать в основі самоорганізації в природі, різних її складових: у фізиці, хімії, біології, техніці, соціумі. Синергетика пропонує якісно іншу картину світу, ніж та, що лежить в основі класичної науки й пов'язана з іменами Ньютона та Ейнштейна, тобто науки, яка ґрунтується не лише на класичній теорії механіки Ньютона і квантово-релятивістській концепції Бора, Ейнштейна, яку ще називають некласичною. Настає відмова від уявлення світу, що базується на елементарних частинках – цеглинках матерії – на користь картини світу як сукупності нелінійних процесів. Для синергетики притаманні фундаментальні принципи: 1) два

⁷ Шигаль Д.А. Основні елементи теорії історико-правового порівняльного методу / Д.А. Шигаль // Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПРН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р. / Нац. акад. прав. наук України. – Харків, 2013. – С. 180.

структурні принципи буття: гомеостатичність; ієрархічність; 2) п'ять принципів становлення: нелінійність; нестійкість; незамкнутість; динамічна ієрархічність; спостережливість⁸. Застосування цих підходів до розгляду Національної поліції дасть можливість поглянути на її діяльність із позицій самоорганізації.

Висновки. Отже, під час дослідження правових аспектів діяльності Національної поліції не потрібно обмежуватися лише власними методами правознавства, варто використовувати широкий арсенал сучасної наукової методології. Зокрема, доцільно застосовувати діалектичний, структурно-функціональний, системно-структурний, порівняльно-правовий, історичний та інші методи наукового пізнання, які дадуть змогу врахувати всі взаємопов'язані питання, об'єктивно оцінити ефективність правоохоронної діяльності Національної поліції та реалізувати можливості порівняльно-правового, конкретно-соціологічного, історичного й логічного аналізів. Таке комплексне застосування методів дає можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми, здійснити системний аналіз діяльності Національної поліції України.

Анотація

У статті розглядаються методологічні підходи до вивчення проблем розвитку Національної поліції в Україні. Указується, що використання сучасного методологічного інструментарію є найважливішою передумовою дослідження діяльності Національної поліції України. Зазначається, що юридична методологія включає такі групи методів: філософсько-світоглядні підходи, загальнонаукові, групові та спеціальні методи. Приділяється увага окремим методам юридичної науки, які набувають особливого значення в контексті дослідження питань Національної поліції України. Доведено, що під час дослідження правових аспектів діяльності Національної поліції не потрібно обмежуватися лише власними методами правознавства, варто використовувати широкий арсенал сучасної наукової методології.

Summary

The article discusses the methodological approaches to the study of problems of development of the National police in Ukraine. Indicates that the Use of modern methodological tools is essential for the research activities of the National police of Ukraine. It is noted that the legal methodology includes the following groups of methods: the philosophical and ideological approaches, General, group and special methods. Attention is paid to individual methods of legal science, which are particularly important in the context of research questions of National police of Ukraine. It is proved that the study of legal aspects of activities of the National police should not be restricted to only the native methods of the law, you should use a wide Arsenal of modern scientific methodology.

Використана література:

1. Костицький М.В. Деякі питання методології юридичної науки / М.В. Костицький // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 3–11.
2. Поняття і склад методології правознавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uristinfo.net/2010-12-16-20-00-40/32-pmrabinovich-osnovi-zag-teoriyi-prava-ta-derzhavi/664-tema-23-metodologija-juridichnoyi-nauki.pdf>.
3. Рабінович П.М. Верховенство права як соціально-природний феномен (контури ідеалу) / П.М. Рабінович // Право України. Науково-практичне фахове видання. – 2010. – № 3. – С. 10–21.
4. Ромашкін С.В. Визначення права школою природного права / С.В. Ромашкін // Правова держава. – 2005. – № 8. – С. 24–28.
5. Треушников М.К. Судебные доказательства / М.К. Треушников. – 2-е изд., доп. – М. : Городец, 1998. – 285 с
6. Цихоцкий А.В. Методология науки гражданского процесса / А.В. Цихоцкий // Теоретические и прикладные проблемы реформы гражданской юрисдикции. – Екатеринбург : Изд-во Гуманитарного ун-та, 1998. – С. 2–24.
7. Шевчук Р.М. Діалектичний метод у правознавстві: окремі аспекти / Р.М. Шевчук // Філософські та методологічні проблеми права. – 2012. – № 2. – С. 25–34.

⁸ Костицький М.В. Деякі питання методології юридичної науки / М.В. Костицький // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 8–9.

8. Шигаль Д.А. Основні елементи теорії історико-правового порівняльного методу / Д.А. Шигаль // Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р. / Нац. акад. прав. наук України. – Харків, 2013. – С. 179–183.

*Дмитро Власенко,
аспірант
Міжнародного університету бізнесу та права*